

19. טו בשבט לפי בן גוריון

את נטיעת העצים בתרבות הציונית, לא דוד בן גוריון הביא לעולם. היו שמצאו הסברים אחרים לצורך הציוני לייצר את הארץ, שביטוי מרכזי שלו היה בפעולתה של הקרן הקיימת לישראל. המפגש של יוצאי מזרח אירופה, שמבט החוצה מעירוניהם הקטנות גילה יערות מכל עבר, עם הארץ המובטחת היה מטריד; הם רצו ירוק בעיניים. ולמי שראה את התנועה הציונית בראייה רומנטית משהו של החזרת עטרה ליושנה, היו סיבות להניח כי בעברה, הארץ נראתה אחרת. היו שגילו את מקור השממה בהזנחה רבת השנים, בתרבות המרעה הבלתי־מבוקרת, בצורך להסיק את הקטרים התורכיים וכדומה, אבל המסקנה הייתה לייצר. וזו החשוב של הייעור – הייעור הסמלי – היה טו בשבט, הקישור אליו הוביל דינמיקה משלו.

התפיסה כי הארץ שוממה היא, וכי גאולתה כוללת גם את עטיפתה במעטה ירוק, יסודה במקרא. אכן, ביסודו של דבר יש בקישור הארץ הנגאלת לפעולה של ייעור, יותר משמץ של מורכבות. יערות המקרא לא היו בהכרח אתרי נופש ובילוי; במקרא הם נתפסים לא־אחת כמרבץ חיה רעה ומקור לצרה ופורענות. יתירה מזו, המונח 'שממה' שנקלט בתרבות הציונית כמאפיין למצבה המזנח של הארץ שבעליה היהודיים עזבוה בניסבות הידועות, מתייחס בכלל במקורו ליער; רוצה לומר, היער הוא השממה! בהבנה שכזו ניתן להקשות: האם הפרחת השממה היא הייעור?! לכאורה, הייעור הוא דווקא השתה של השממה! מי שהחזרת הארץ לקדמותה היא האידיאל הנכון, והשימוש הנכון במקרא מדריך את צעדיו, יכול לצאת מכך מבולבל כהוגן. ועדיין ניתן לראות בנבואת הפרחת השממה בפרק מא בספר ישעיהו כמקור לתפיסת הגאולה העתידית, זו שחלוצים ראשונים ראו בה יסוד מנחה.

מאמרו של דוד בן גוריון 'נטע הנשמה', שנכתב בשנתה השנייה של מדינת ישראל, מהווה מניפסט לנטיעה. הוא ריכז בו את האידיאולוגיה והפרקטיקה, את הדרך והחזון. ראשית טווה את סיסמת הפרחת־כיבוש השממה:

”לא כן הפרחת השממה. המדבר דומם וקולו לא נשמע, והוא עומד בשממונו מאות אלפי בשנים, ולא עוד אלא שהוא מתפשט ומתרחב, ובלי יוזמה נמרצת ומתוכננת של המדינה הציונית אין לו תקנה”².

כאמור, מקומה של השממה כאויב בציונות ידוע היטב, אך עוצמתו מחייבת מאבק מאורגן, ומבחינה זו נפל דבר, לא עוד נטיעת טו בשבט פה ושם, ועל טו בשבט עוד ייאמר דברו בהמשך, מדינת ישראל היא ורק היא בפעולה מאורגנת תוכל לו לאויב הזה. ובמשנה עוצמה, מובעת המחויבות החדשה: ”עם הקמת מדינת ישראל נהפכנו מתובע לנתבע, מעכשיו אנו אחראים לארץ זו. השממה תובעת עלבונה מאתנו, והעזובה הממושכת תיזקף על חשבוננו”³. וכמובן, בן גוריון איננו שוכח את סיסמת החזרה לימי התנ”ך: ”כרמים, גנים, פרדסים, כרמלים חורשות ויערות, היו בימי התנ”ך הדרה וגאונה של ארץ ישראל...”⁴. ובמיוחד בכל מה שקשור לעצים, התנ”ך ניבט מול העיניים:

...יש עצים כגון ארזי הלבנון, שמאריכים ימים חמשת אלפים שנה ומעלה. מה ידמה לעץ שראה בחייו את נוח ואברהם אבינו ויהושע בן נון ודוד המלך ויהודה המכבי וצבא הגנה לישראל והעם היהודי החוזר בפעם השלישית לארצו המשוחררת ועדיין הוא שתול וצומח ומזריע זרע...⁵

במאמרו התייחס בן גוריון גם להיבטים הפרקטיים של הנטיעה; הן לא רק על תפארת האידאולוגיה תיכון תקומתו של עם:

נטיעת עצים... ואם לשם קליטת עליה אנו זקוקים לעבודה זמנית, שתעסיק אלפי עולים עד שיסתדרו בקביעות באחד מענפי המשק – הרי אין עבודה הולמת כעבודת הנטיעה, שאינה מצריכה כמעט כל הוצאות נוספות על שכר העבודה. עבודה זו תשמש מנוף ועזר להתיישבות בשטחים חדשים...

הימים ימי קליטת עלייה המונית היו, ומה שתואר על דרך הפרזיה ב'סלאח שבתי' המיתולוגי, נראה בעיני בן גוריון יעד רציני ופתרון רבי-ערך לסוגיות הקשות שליוו את התהליך הכאוב.

כשהנטיעה החשובה כל-כך עומדת לנגד העיניים, עולים קישורים נוספים לעולמו של בן גוריון. ידועה חיבתו לנוער ועמדתו בדבר חשיבותו כגורם מתסיס ומעורר מתמיד.⁶ הוא ראה בנוער את

2. דוד בן גוריון, **חזון ודרך**, א, תל אביב תשי"א, עמ' 321.

3. שם, עמ' 322.

4. שם, עמ' 324.

5. שם, עמ' 328-329.

6. ראו: פולה קבלו, 'גיוס בהידברות – דוד בן גוריון והדור הצעיר בישראל בשנים 1939, 1954', **חיל ברוח-ביטחון ומחשבה חינוכית בתקומת ישראל** (עורכים: ישראל רוזנסון ועודד ישראלי), תל אביב תשס"ט, עמ' 47-69.

הסממן שיבטיח מניעת קיפאון רעיוני ומעשי במדינה הצעירה שיעצור את ניוונה המוסרי שממנו חשש. הדבר התבטא גם בהטלת הנטיעה על שכמו:

...אולם גיוס כספי ומקצועי בלבד לא יספיק – צריך גיוס התנדבות של כל הנער כולו... כל ילד ונער, כל ילדה ונערה, לטפל בשתילים ולנטוע עצים. כל נער ונערה בישראל צריכים לדעת מלאכה זו ולעשותה שנה־שנה במשך כמה שבועות בעונת הנטיעה...

מעניין, הנטיעה איננה נתפסת אצלו כעבודת דחק! נהפוך הוא, זוהי מלאכה ראויה לנוער שעליו כה סמך ובו כה האמין. ובהקשר זה מגיע בן גוריון לטו בשבט:

...יש לעקור המנהג המשורש, שנשתרש אצלנו שט"ו בשבט הוא יום הנטיעות בבתי הספר, מתוך הנחה מוטעית, שיום זה הוא ראש השנה לנטיעות. יום זה קרוב לסוף עונת הנטיעה מלתחילתה. בעלי המשנה שידעו הארץ וחיי צמחיה ועבודת אדמתה, קבעו אחד בתשרי ראש השנה לנטיעה. השתיל הרך צריך ליהנות מרטיבות האדמה כל ימות הגשמים ולא בסופם בלבד. הנטיעה על ידי חניכי בתי הספר צריכה להיעשות לא יום אחד בשנה, אלא במשך שבועות או חודשים לפחות שעה אחת ביום, ולו שעה קלה... זה צריך להיות חלק מהחינוך...

זוהי השקפה מדהימה. לית מאן דפליג, טו בשבט היה מועד חשוב ביותר בהגות הציונית, הוא נתקשר בנימים עדינים עם משאת הנפש לראות ארץ־ישראל אחרת מתאימה לרוח העבר המתחדש. ילדים – ולציונות היה מה לומר בכל הקשור לחינוכם – ספגו את אהבת המולדת מציון טו בשבט; והנה, כל זה אמור להתפוגג, ולא בגלל שאין צורך בנטיעות! נהפוך הוא, דווקא בגללן! הנטיעות חשובות מדי מכדי להפקידן במערכת הסמלית שנטווחה במשך כשנים־שלושה דורות לפני שעלה מאמר זה על הכתב. אין זאת, אלא שבן גוריון כמהפכן סדרתי נשא עיניו לשידוד מערכות כולל שהתעלם ממוסכמות סמליות שכבר נקבעו בלוח הציוני.

'יש לעקור המנהג המשורש, שנשתרש אצלנו שט"ו בשבט הוא יום הנטיעות בבתי הספר, מתוך הנחה מוטעית; השימוש העתיר במשחקי לשון 'לעקור... המשורש, שנשתרש...', ו'נטיעות... מוטעית', מעצים מאוד את הטענה כי הנטיעה איננה עניין למועד כזה או אחר, היא אורח חיים! תחילתו בימי התנ"ך והוא חותר לעיצוב מחודש של החיים. בתוך התנופה הרעיונית האדירה הזאת, הולכת לאיבוד הסמליות הפשוטה המכוונת ילד לקום בוקר אחד באמצע החורף, ללכת לגן הילדים, לשיר עם חבריו בהדרת הגנת כ"ך הולכים השותלים', ובתום לב אינסופי להטמיע רעיון שהפרחת שממות הארץ בידיו נמסרה.

ב־טו בשבט של שנת תש"ט – במובן מסוים עדיין במלחמת העצמאות – נערכו נטיעות של יערות שכונו 'ער המגנים' זכר לנופלי המלחמה. ביער שניטע ב'שער הגיא' חבל רווי־דמים בדרך

לירושלים, נשא בן גוריון, שכיחן כראש הממשלה ושר הביטחון, דברים, שכותרתם הייתה: 'נזכור', שמתוכם עולה השקפתו בדבר דרך ההנצחה הראויה והמעמד הסמלי של הנופלים, וגם של נטיעה!

אנו נוטעים יער ועוד ניטע הרבה יערות לקיים משאלתם ורצונם של הלוחמים אשר מסרו נפשם על שחרור מולדתם, הפרחתה ובנינה למען יוכל עם ישראל כולו, על כל גלוייתו, לשוב לארצו קוממיות ולחיות בה חיי חרות ורוחה. אך לא ביער־עצים אשר ניטע ולא במצבת־אבנים אשר נבנה יחקק וישמר זכר הגיבורים אשר נפלו על גאולת עמם ומולדתם. בלב העם היהודי בלב כל בני ישראל, בדורנו־אנו ועד סוף כל הדורות, יהיה זכר הגבורה והתפארת של הגיבורים אשר העיזו ויכלו.⁷

טו בשבט זה, מעין יום זיכרון היה. נטיעה כזיכרון הייתה שגורה כבר במעשה הציוני, ולכאורה בן גוריון מסכים לה; הן הוא משתתף בטקס לנטיעה לזכר... אולם, הנטיעה איננה אקט זיכרון עצמאי, היא מתקיימת כדי 'לקיים משאלתם ורצונם של הלוחמים אשר מסרו נפשם על שחרור מולדתם, הפרחתה ובנינה'; ובמובן זה היא פונקציונלית למדיי. הזיכרון האמתי אליבא דבן גוריון אינו זקוק לנטיעה; הוא מתחולל ומתקיים בדרך אחרת לגמרי. לא כאן המקום לדוש בהשקפתו המיוחדת של בן גוריון בענייני זיכרון (להלן פרק 34), אך כשהנטיעה עומדת כאן לדיון, דומה כי השקפתו לגביה ברורה לחלוטין. היא חלק מהפרחת המולדת, וזו מתקיימת כאורח חיים שעה שעה, ניתן לטעת ביטו בשבט, הטקס התקיים במועד הזה, אך לא המועד עומד על הפרק. בעניינים אלו התייחס בן גוריון להווייה הציונית, לצרכיה ולערכיה בדרך אחרת לגמרי. סוף דבר, כוונתיו של הרפורמטור בן גוריון לא צלחו. הן פשוט התנפצו על חומות גני הילדים שהמשיכו לשיר 'כך הולכים השותלים'; לוח השנה שלנו צריך מועד נטיעה.

7. דוד בן גוריון, **חזון ודרך**, א, תל אביב תשי"א, עמ' 60-61.